

Az orvos sorsa és műve — emberközelből

Gondolatok egy orvosprofesszor sírjánál

Adversarium impetus rerum viri
fortis non vertit animum. (A bal-
sors csapásai nem tántorítják meg
a bátor férfi lelkét.)

SENECA

Gyászbeszédet mondani, nekrológot írni kötelesség, egyféle kegyeletes szolgálát, tiszteletadás. Ha közéleti ember távozik közülünk, felmérjük életművét, nemcsak azt, amit már befejezett, hanem azt is, amire nem maradt ideje. A nyilvános és hivatalos méltatások, sajnos, nem mindig nélkülözik a fantázia és az illetéktelen szóbeszéd szüleményeit sem. Előfordul, hogy regék kelnek szárnyra, s a félreértések, félremagyarázások az eltávozotthoz nem méltó ríktó színekkel módosítják az illető személyiség portréját. Az orvos, a pedagógus gyakran van kitéve ilyen — többnyire jóindulatból fakadó — téves interpretálásnak. A régi „híres” orvos, ahogy az emlékezetben tovább él, csak félig-meddig önmaga — nagyrészt legenda. S nem annyira a szakmai múlt, az életmű felmérése szenved a pontatlanság miatt, inkább az emberi vonások torzulnak el, ha egyáltalán vállalkozik valaki megrajzolásukra. Pedig nemcsak a mű érdemel figyelmet, hanem az ember is, aki a művet létrehozta.

A megemlékezők általában az irodalom és a művészet még a középiskolában megtanult mintáit szokták alkalmazni. Tudós orvostanár szaktudományában elért eredményeit például a nyomtatásban megjelent művek és más közlemények számával mérik fel — helytelen elgondolás alapján. Talán azért történik ez így, mert a számok rabjává tett bennünket a merev pontosságra törekvő kor, amelyben élünk, s amelyben a számokkal le nem mérhető dolgok becse háttérbe szorult. Így aztán körülményessé és bizonytalaná válik a pedagógiai munkásság megítélése is, mert az, hogy valaki jó vagy kevésbé jó tanár-e, nem fejezhető ki számokban, s annyira a szubjektívum függvénye, hogy a megjelent közlemények mennyisége jobbra mellékes szerepet játszik például a főiskolai tanári versenyvizsgákon vagy előléptetések során is. A betegekkel való, szorosan vett orvosi munkát viszont ma munkacsoport végzi, és így az egyén értékelésére vajmi kevés alkalom nyílik: hirdetheti és alkalmazhatja a vezető orvos deontológiai, etikai irányelveit, ilyen térer aztán már igazán nem könnyű számszerűen meghatározni az ő személyes érdemeit. Az értékítélet megfogalmazásának nehézségeit fokozza az orvostanár sokdimenziós és nehezen összehangolható munkája. Kétségtelen, hogy az oktatás-nevelés, a gyógyítás és a tudományos kutatás — együtt a közéleti tevékenységgel — nem tekinthető könnyen rendszerezhető és számbavehető szövevénynek.

Nyilvánvaló tehát, hogy kétes értékű vagy éppen meddő minden olyan próbálkozás, amelynek célja teljes képet, hű portrét rajzolni olyan orvosokról, akik erre a sokrétű munkára vállalkoztak. Ugyanakkor viszont nagy a kísértés az effajta próbálkozásra, mert roppant érdekes, hogy az orvostudós, a közéleti férfiú, a prominens személy hogyan élt és dolgozott, miként nézett szembe az élete alkotmányán tornyosuló nehézségekkel vagy éppen az elháríthatatlan sorscsapással.

Erő, szellemi frissesség, kiegyensúlyozottság kell korunkban ahhoz, hogy valaki megkísérelje átfogni a gyorsan terebélyesedő tudományt. Az új és szélesebb körű ismeretszerzés és -terjesztés, az új helyzetek és dolgok helyes szemléletmódjának, az új eljárásoknak az elsajátítása, sőt még az új fogalmakat jelző szókinccs megtanulása is olyan teljesítmény, amelyhez sok feltétel és adottság szükséges: szinte teljes bevetése a lét energiájának. Konkrét módon, hasznosan és eredményesen magas szintű orvosi és pedagógusi munkát végezni — ez valóban egész embert követel. Csehov, aki maga is orvos volt, így ír erről: „tudósnak, pedagógusnak, szónoknak kell lenni egy személyben, de rosszul áll az ügye annak, akiben a szónok elnyomja a tudóst, a pedagógust, vagy fordítva.” Hány ilyen írott és íratlan szabály, kimondott és kimondatlan igazság érvényes egy orvosprofesszorra, aki

gyógyít, tanít és tudományát műveli! Kétségtelen, hogy az, aki — tetézve mind-
ezt — még arra is fordít idejéből, hogy korunk nagy kérdéseivel foglalkozzék, s
meditáljon a világ és a társadalom problémái felett, az szellemi és intellektuális
funkcióit az önemésztésig fokozhatja. Példa igazolja: volt ember, aki felülkereked-
ett a fenyegető veszély, sőt a katasztrófa érzésvilágán, és a siker, a győzelem
érzését hajtóerőnek fogva be, igyekezett mindent a közösség, a társadalom javára
fordítani.

„Exegi monumentum, aere perennius“ — a híres horatiusi mondás nem min-
denkire érvényes. Az elmúlt időkben milyen rövid volt a mai átlagos életkorhoz
képest azoknak az élete, akik nagyot alkottak, s egyedül, a saját erejükre utalva
emeltek „ércnél maradandóbb emlékművet“: olyant, amely napjainkig hirdeti nagy-
ságukat! A művészetben ez így igaz. A nagy író, a jeles képzőművész iskolát
„csinál“ anélkül, hogy érte törekednék, s halála után is csoportok alakulhatnak,
amelyek tagjai mintaképüket látják benne.

Merőben különbözik ettől az a „monumentum“, amit egy orvosprofesszor épít-
het napjainkban. Sohasem egyéni mű, sohasem egyetlen ember érdemeire vissza-
vezethető alkotás ez, hanem munkacsoportoké. Aztán meg az orvostudomány terén
az idő hamarosan megtépázza a babérokat. Káprázatosan gyors fejlődés korát éljük.
A tudományos információk szaporodásának rátája hihetetlenül megnőtt: körül-
belül 10 év során 50 százalékkal gyarapodnak ismereteink. Egyik következménye
ennek az is, hogy számos orvosi szak- és tankönyv évek alatt elévül, és hibás,
ha nem éppen káros ismeretek temetőjévé válik: s előbb-utóbb már csak arra jó,
hogy szerzőjéről, ideje eljöttén, kegyelettel megemlékezzünk. Az alkotás maga nem
dacol az idővel, értékes felfedezések válnak korszerűtlenné. Ki kezel manapság
azzal a salvarsannal, amellyel a Nobel-díjas, nagynevű Ehrlich 1910-ben forradalmi
újítást vitt a gyógyászatba? Ragyogó orvosi vívmányokat hamarosan újabbak
homályosítanak el. Igen: az orvosi életmű nem halhatatlan, s csak kivételesen éli
túl alkotóját. Az orvosi „iskolák“ fennállásának ideje is korlátozott, bármilyen
tehetséges és rátermett munkaegyüttes veszi is át és őrzi, gyümölcsözteti a mester
hagyatékát.

A tudomány művelésére vállalkozó orvosnak tehát ha „iskolát“ óhajt hagyni
maga után, s nem akarja veszélyeztetni alkotása folytonosságát, sietnie kell! Hiszen
mindent még halála előtt kellene befejeznie.

Az önfenntartás ösztöne mélyre nyúló biológiai gyökerekből táplálkozik. Az
ember tulajdonképpen sosem tudott egykönnyen beletörődni a kérlelhetetlen vég-
zetbe, s ezért fejlődésének, történelmének során mindig foglalkoztatta az elmúlás
problémája. Amióta a szociális haladás és a tudomány együttesen meghosszabbí-
totta az egészséges és a beteg egyén életét, azóta a halál nem mindig köszönt be
váratlanul vagy éppen tragikus hirtelenséggel. Az öregedés is hosszú, évtizedes
periódus lehet, melynek folyamán a testi és a szellemi hanyatlás, gyengülés jól
ismert fázisai követik egymást — míg végre a biológiai státus romlása miatt anak-
ronisztikussá válnak az egykor talán ragyogó egyéniség nézetei, viselkedése és
erkölcei. Megjegyzendő, hogy foglalkozás, szakma és hivatás szerint lényeges kü-
lönbségek adódnak ezen a téren. A vég közeledtét érző és ismerő, a földhöz, a
természethez közel álló földműves bölcsen és belenyugvással mondja: közeledik a
végóráim. Nem így az értelmiségi, és főleg az orvos, aki foglalkozása révén naponta
került szembe hasonló kérdésekkel.

A betegek pszichológiai problémáiról írt kötetek ott sorakoznak a könyvtárak
polcain. Az öregek lelkivilágáról a gerontológia szolgáltatt izgalmas adatokat. Arról
azonban, hogy az öregedő vagy beteg orvos miként hagy fel foglalkozásával, hogyan
mond le a gyógyítás egész embert igénylő gyakorlásáról, a medicina műveléséről
— arról tudtommal nincs vallomás, sem értesülés. Pedig az, hogy az öregedés mik-
ént és milyen fokozatosan állítja ki a sorból az orvost, világosan leírható, magya-
rázható. A szakmai fejlődés megszakadása tulajdonképpen már a vég kezdetét je-
lenti, mert az új ismeretek igénylésének megszűnté hanyatláshoz vezet. Hamarosan
bekövetkezik a betegekkel való fárasztó kapcsolatok lazítása, ezzel egyidőben az
elszakadás, a kiválás a megszokott embercsoportból, biztonságosabb elhelyezkedés
valahol a perem felé, ahol kisebb a felelősség, és szűkíthető a szakmai, a társa-
dalmi, sőt a családi kötelezettségek skálája is. A további hanyatlás során az öreg-
ember rendre előreküldi értékes holmijait: látását, hallását — s ezzel a szűkebb
környezetéhez fűzött szálak is meglazulnak, talán hogy könnyebb legyen a távo-
zás az ismeretlenbe.

Nehéz, sokszor tragikus a természetes halálra készülő ember küzdelme, ami-
kor már a félelem, a feleslegesség érzése is kezdi megmérgezni napjait. Ezért a

hősi erőfeszítés munkája folytatásáért! Hogy emelkedni tudjon, egyenként dobja ki a ballasztokat élete egyhelyben lebegő gondolájából. Ismertünk olyan idős és beteg embert, aki utolsó napjáig, könnyítést sem engedélyezve önmagának, heroikus erőfeszítéssel ott maradt az ár közepén, ahol az emberi lét sodrása a legerősebb.

Az egykor végzetes, ma már gyógyítható tudóbajt a költők, írók romantikus ködbe burkolták, sokszor talán csak azzal a céllal, hogy irodalmi sikert csiholjanak ki az olvasóközönségben célszerűen keltett borzongással. A daganatos betegek nagyobbrészt gyógyíthatók, mégis a szörnyű rémkép obszesszióként kísért a köztudatban, s ezért csak ritkán ihleti meg a szépirodalom művelőit.

A gyógyíthatatlan betegség ismerete, vállalása, az önfenntartás ösztönének józan vagy könyörtelen megbékítése: az orvosi pszichológia ismert fejezete. A rákos beteg, ha gyógyíthatatlanná vált, és bántalma minősítését tudomásul veszi, különféle fázisokon esik át. Néhány napig — sokszor egy-két hétig is — nem akarja elhinni, visszautasítja a diagnózist. Később az elkeseredés fázisa következik, majd alkudozni kezd, haladékat igyekszik nyerni, elodázní a véget. Végül is nem marad más, mint rezignáltnan vagy éppen cinikusan túrni a lélek fájdalját, bölcsen félreállni oda, ahol elviselhető az élet, amíg még adatik. Pszichésen könnyebben befolyásolható, mert lelki egyensúlyát megőrzi az, aki nem szerez tudomást a kezelés hiábavalóságáról. Milyen szerencse, hogy az önfenntartás ösztöne hajlamossá tesz az önámításra!

Ha orvos szenved gyógyíthatatlan betegségben, felkészülése a halálra megálló, néma vívódás. Teljesen magára marad roppant problémájával, reménytelen magányosságba zárkózik. Egyféle konspiratív hallgatás veszi körül, mert kollégái rendszerint nem is próbálják félrevezetni vagy vigasztalni. Egyébiránt is leperreg róla a szó, amellyel hazudni igyekeznének neki, vagy bátorítani akarnák.

Rendkívüli egyéniség hatalmas erőforrásai kellene ahhoz, hogy valaki a halálfélelem antidótumát megtalálja a maga számára, és az idegfeszültséget hasznos energiává változtassa át, legalább azért, hogy függőben maradjon dolgait rendezze. Az pedig már a hősiesség jellegét ölti, ha valaki ezen kívül és felül szakmai és közéleti téren is akar és tud még nagyot alkotni: olyat, amire más, egészséges és hosszúéletű ember sem volna képes. És mégis — erre is van példa!

Vitathatatlan, hogy a főiskolai katedra és még inkább a magasabb szervező, irányító egyetemi állás tisztas betöltése a hagyományok őrzésének, ápolásának és a szüntelen megújulás, fejlődés propagálásának dialektikus küzdelméből áll. Ennek során elkerülhetetlenül összeütköznek egymással felfogások, elvek, s mit tagadjuk, egyéni érdekek is. Az ilyen összeütközésben az, aki úgy győz, hogy ne maradjanak a szintéren legyőzöttek, rendkívüli kvalitásokat csillogtat meg. Az irányítottakat munkatársi státusra emelni, az emberi méltóságot megőrizve s a fölény látszatát is kerülve jó és tiszta kapcsolatokat teremteni vezet és beosztott között: csak az emberség és az intellektus finom, ösztönös rezdüléseivel valósítható meg. Ha nem így történik, akkor igazsa lesz annak a bölcs mondásnak, mely szerint az, aki erőt alkalmazva gyakorol hatalmat mások felett, hovatovább egyre gyengébbé válik önmaga fegyelmzésére. Ezzel a veszéllyel a forradalmi átalakulások társadalmában is számolni kell. Nagy kár, ha az emberi jellem az alakuló, változó körülmények között a legszebb tulajdonságai közül veszti el éppen azt, ami olyan vonzóvá és ellenállhatatlanná teszi a nagy tudósokat — például a tisztességtudást és a mértéktartást. Tisztelet és elismerés illesse azt a vezetőt, aki a közéleti morált s az emberséget mindig kötelező normaként tartotta becsben.

A kolozsvár-napocai Házsongárdi temető fáí között a halottaik sírjához járulók és Erdély nagyjainak hantjaihoz zarándoklók megállnak majd Octavian Fodor orvos-professzor, rektor és akadémikus síremléke előtt is. Neve még sokáig készlet bámulatra és tiszteletadásra.